

AZERBAIJAN ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN KADIN TARİHİNE YÖNELİK GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ

Meliha KÖSE¹

Öz

Bu çalışmada Azerbaycan Orta öğretim öğrencilerinin “Tarih ders kitaplarında kadın tarihinin yer almasına ilişkin görüşleri nelerdir; cinsiyete göre farklılık göstermekte midir ve öğrenciler kadın tarihinin ders kitaplarında yer almasıyla ilgili olarak hangi rol ve imajları önermektedir?” sorularına cevap aranmıştır. Türk öğrencilerin görüşleri ile bir karşılaştırma yapılarak iki ülke arasında farklılıkların ve benzerliklerin ortaya konması hedeflenmiştir. Çalışmanın modeli betimsel araştırma modelidir. Bu amaçla daha önce Türk öğrencilere uygulanan açık uçlu iki sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu Azerbaycan öğrencilerine de uygulanarak elde edilen veriler analiz edilmiştir. Azerbaycan ortaöğretim öğrencilerin Türkiye’deki ortaöğretim öğrencilerin kadın tarihine yönelik öneri ve görüşlerinde benzerlik söz konusudur. Hem Azerbaycan öğrencilerinin hem de Türkiye’deki öğrencilerin görüşlerinde ön plana çıkan imajlar lider, kahraman, güçlü, başarılı kadın imajlarıdır. Öğrencilerin kadınların çok yönlü olarak tarih ders kitaplarında yer alması konusunda ortak görüşü sahip oldukları da fark edilmektedir. Önerdikleri imaj ve rollerde benzerlik gösterse de farklılaştıkları hususlar da bulunmaktadır. Azerbaycan öğrencileri Türkiye’deki öğrencilerden farklı olarak, erkekten üstün kadın imajını önermektedirler.

Anahtar Kelimeler: İmaj, Rol, Toplumsal Cinsiyet, Tarih Öğretimi.

PROPOSALS AND OPINIONS OF AZERBAIJANI HIGH SCHOOL STUDENTS ABOUT WOMEN’S HISTORY

Abstract

In this study, some questions are answered concerning the opinions of Azerbaijani high school students about women’s place in history textbooks; are there differences in their opinions about gender and, which roles and images are suggested by students for the representation of women’s history in textbooks. The aim has been to display the differences and similarities between these two countries by a comparison of Turkish and Azerbaijani student opinion. The model used for the study is a descriptive research model. Semi-structured interviews consisting of two open-ended questions applied to the Turkish students previously are applied to the Azerbaijani students also and the data obtained is analyzed. In addition, proposed relationships between image and gender roles, related to gender, have also been reviewed. Heroic, strong, successful and leading women’s images come to the forefront in the opinions of both Azerbaijani students and Turkish students. Also revealed is that the students shared the same opinions on the need for women to be portrayed in multiple roles in history textbooks. Although the students agreed on this need, their opinions differed on how women should be portrayed. Azerbaijani students, unlike the students in Turkey, suggested a superior image of women to men.

Keywords: Image, Role, Gender, History Teaching.

1.GİRİŞ

Amaç ve Kapsam: Sosyal, kültürel ve gündelik hayata dair konuların yanı sıra kadın tarihinin de tarih öğretimine yerleştirilmesi, pek çok ülkede tarih öğretiminin sorunu olarak görülmektedir. Bu sebeple siyasi konuların dışındaki konuları tarih ders kitaplarında görmek isteyen araştırmacılar tarih ders kitaplarının sadece siyasi tarih üzerinde durma geleneğinden uzaklaşması gerektiğine sıklıkla vurgu yapmaktadırlar. Özellikle kadın tarihi konusunda asıl problem bu aşamadan sonra başlamaktadır.

¹ Yrd. Doç. Dr. Bartın Üniversitesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi. melihakose@gmail.com

Yöntem: Türk öğrencilerin görüşleri ile Azerbaycan öğrencilerinin karşılaştırması yapılarak iki ülke arasında farklılıkların ve benzerliklerin ortaya konması hedeflenmiştir. Çalışmanın modeli betimsel araştırma modelidir. Bu amaçla daha önce Türk öğrencilere uygulanan açık uçlu iki sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu Azerbaycan öğrencilerine de uygulanarak elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Araştırma Problemi: Bu çalışmada Azerbaycan Orta öğretim öğrencilerinin tarih ders kitaplarında kadın tarihinin yer almasına ilişkin tutumları nasıldır; tutumları cinsiyete göre farklılık göstermekte midir ve öğrenciler kadın tarihinin ders kitaplarında yer almasıyla ilgili olarak hangi rol ve imajları önermektedir sorularına cevap aranmıştır.

Kuramsal Çerçeve ve Kısıtlar: Gerda Lerner, “Kadın tarihinin Öğretimi” adlı çalışmasında şu soruları sormaktadır Kadın tarihi nedir? Sosyal tarihin bir alt alanı mı?, Ayrı bir alan mı? Aile tarihinin bir uzantısı mı? (Lerner, 1981: 2). Kadın tarihi ile ilgili çalışmalar kadın tarihinin ne olduğu ile başlamaktadır. Bu sorunun arkasından kadın tarihi kaynaklarının neler olduğu ve kadın tarihi kaynaklarının azlığı tartışmaları kadın tarihi araştırmacılarının gündemine gelmiştir. Kadın tarihine ulaşma çabaları kütüphane raflarında ya da özel koleksiyonlarda bekleyen kadınlara ait eski belgelerin gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Kadınlara ait bu eski belgeler için de kadın gazete ve dergileri, mahkeme ve tapu ve belgeleri, kadınların kaleme aldığı eserler, özel günlükler, biyografiler, hatıratlar, mektuplar vs. bulunmaktadır. Dünyada da kadın tarihi çalışmaları kadınlara ait pek çok günlük, biyografi, mektup, hatıratların yayın dünyasına gelmesinde etkili olmuştur (Bell, McNeillie, 1980, Edip, 1928, Fields, 1970, Bagnall, Cribiore,2006). Bu süreçte kadın tarihine ait önemli bir birikim oluşmaya başlamıştır. Oluşan birikimin nasıl öğretileceği sorunu, kadın tarihi çalışmalarının bir uzantısı olarak literatürde yer bulmuştur Berkin, Crocco, Winslow, 2009). Doğal bir sonuç olarak, kadın tarihi öğretimi tartışmaları tarih derslerine ve tarih ders kitaplarına uzanmaktadır.

Kadın tarihi, tarih ders kitaplarına nasıl yerleştirileceği, nasıl anlatılacağı, kadınların hangi roller ve imajlarla sunulacağı, tarih öğretiminin ilgi alanı içinde yer almaya başlamıştır. Tarih ders kitaplarında kişiler gerçekliklerinden ziyade yazarlar tarafından belirlenen imajları ile var olabildiği için kadınların tarih ders kitaplarında nasıl anlatılması gerektiği sorusu, tarih ders kitaplarıyla ilgili kadınlara yönelik rol ve imaj çalışmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu imaj ve rolleri destekleyecek ise tarihi belgelerdir. Osmanlı Meşrutiyet Dönemi’nden sonra kadınların kendilerine ait yazılı eserlere ulaşmak mümkün iken daha önceki dönemlerde kadınlara ait belgelere ulaşmak çok kolay değildir.

Tarih insanlık serüvenini bilimsel kaygılarla yeni kuşaklara aktarmaya çalışan bir alandır. Tarihin bilimsel kimliğe kavuşturulması çabası, tarihi bilgilerin belgelere dayandırılması gerektiği düşüncesini ön plana çıkarmıştır. Önceleri hikâye gibi ya da ders vermek amacıyla yazılan tarih, bilimsel kaygılar içinde belgelere dayandırılarak ve belge analiziyle yazılmaya başlanmıştır. Tarihin hem hikâye hem de didaktik olarak yazımında kadınlara dair bilgilere ulaşmak pek mümkün değildir. Aynı şekilde tarihin, tarihi belge ve kaynaklara dayandırılarak yazımında da kadın tarihine dair bilgiye ulaşmak çok kolay görünmemektedir. Kimi kadın tarihi araştırmacıları kadın tarihine ait yeterli belge olmayışının sebebi olarak tarihi erkeklerin kaleme almasını göstermektedir. Arkeolog-Etnograf Prof. Dr. Jeannine Davis-Kimball “tarih daima erkekler tarafından kaleme alındığı için kadınları görmek mümkün değildi” derken erkeklerin tarih yazımındaki baskın rolüne işaret etmektedir (Gültepe, 2008: 16). Kimi araştırmacılar ise kadınların tarihinin unutturulmak istendiği

kanaatini taşımaktadırlar (Zihnioğlu, 2003: 10). Özellikle hâkim erkek gücünü kaleme alan tarih yazıcıları kadınlarla birlikte, köylüler, köleler gibi toplumda hâkim olmayan unsurları ihmal ettiği de vurgulanmaktadır. Tarih öğretimine sosyal, kültürel ve gündelik hayata dair konuların yanı sıra kadın tarihinin de yerleştirilmesi çabaları pek çok ülkede tarih öğretiminin problemi olmaya başlamıştır. Gündelik konuların, sosyal ve kültürel konuların, kadın tarihinin yeterince tarihin konusu olmayışının, tarih ders kitaplarının daha çok siyasi konulara ağırlık vermesi sonucu olduğu ile ilgili ortak kanaat mevcuttur (Sevim, 2005:7). Bu sebeple siyasi konuların dışındaki konuları tarih ders kitaplarında görmek isteyen araştırmacılar tarih ders kitaplarının sadece siyasi tarih üzerinde durma geleneğinden uzaklaşması gerektiğine sıklıkla vurgu yapmaktadırlar. Ayrıca bazı araştırmalar siyasi tarihe odaklı tarih eğitiminin kız öğrenciler için sorun olduğunu ortaya koymaktadır (Çakır, t.b. : 222).

1980’lerde İngiltere’de kız öğrencilerin tarih derslerinde başarısız oldukları gözlenmiştir. Bunun nedeni araştırıldığında, ataerkil yapının etkisiyle hazırlanan kitapların erkek merkezli anlatımının kız öğrencilerin ilgisini çekmediği, tarihi kişilerle özdeşim kurmadığı ortaya çıkmıştır. Bu gösterge tarih içeriğinin tartışılmasını sebep olmuş ve tarihe bir de kadın olgusu ile bakmayı gerekli kılmıştır (Safran, 2008: 15). Ayrıca araştırmalar tarih müfredatının siyasi olaylara odaklanmasının kız öğrencilerin tutumunu etkilediğini de göstermiştir. Hollanda’da geleneksel tarih içerikli sınavlarda erkek öğrenciler daha başarılı olurken, kadın tarihi konularında kız öğrencilerin daha başarılı olması Ten Dam ve Rijkscharaoeff’u bu yönde çalışma yapmaya yöneltmiştir. Çalışmalara katılan kız öğrenciler kadın tarihini daha ilginç bulmuşlardır. Ancak kız öğrencilerin tarihin kadınları ile özdeşim kurmada zorlandıklarını, bunun nedenin de kadının tarihte özne olmak yerine, hep kurban olarak sunulmasının yattığı ifade edilmiştir (Levstik, 2008: 181). Gisela Bock’a göre; “insanlığın diğer yarısının olmadığı tarih, tarihin yarısı bile değildir: Kadınların olmadığı bir tarihle erkeklerin hakkı da verilemez ve bunun tersi de geçerlidir” (Bock, 2004: 2).

Özellikle kadın tarihi konusunda asıl problem bu aşamadan sonra başlamaktadır. Çok az sayıda kadın, tarihin sayfaları arasına sıkıştırılmış olduğu için kadını tarihin aktif bir üyesi olarak algılamak pek olası değildir. Kadın hakları arayışları ile başlayan “kadın hareketleri” zamanla tarihte kadının yer almayışını problem olarak görmeye başlamıştır.

Kimi zaman kadınlar da kendi tarihlerinin yazılmasına ilişkin isteklerini dile getirmişlerdir. Bu kadınlardan biri olan Edip Adıvar, 1 Mayıs 1913’de “Mektep Müzesi” dergisinde yayınlanan “Yirminci Asırda Kadınlar” adlı yazısında kadın tarihine ait isteğini şu cümlelerle dile getirmiştir:

“Bu kadınlık hareket-i mukaddesinin sathi ve iptidai bir tarihini yazarken gönül isterdi ki bu tarihçe, Osmanlı kadınlarının terakki ve tekâmül yolundaki küçük bir tarihçesi olsun. Fakat bu gün böyle olmaması bence pek elim değildir. Her yerde kadınların uyanıp ilerlemeleri de başka hareketler gibi yavaş ve müselele bir hareket olmuştur. Osmanlı kadınlarının terakki yolundaki mesailerinin henüz bir tarihçesi olmaması onlarında bir şey yapmamış olmalarını intaç etmez. Bilakis bugün büyük ve umumi bir tiyatro salonundan kadınlığa bu kadar mahrem bir mevzudan bahsetmek ve bu mevzuu dinlemek için bu tiyatrodaki Osmanlı kadınlarından mürekkep muhterem ve büyük bir kitle bulmak... Bunlar iftihar edilecek şeylerdir. Bugün bu saat ben size böyle hitap ederken, siz beni dinlerken şüphesiz biz de tarih yapıyoruz, demektir. Bu tarihçeyi torunlarımız bir konferans dolduracak kadar uzun ve iftiharla yaptıkları zaman, elbet bizim âciz fakat hüsn-i niyet ve samimiyetle dolu bin müşkilatla elde edilen mücadelemizden de bahsedeceklerdir ” (Berktay, 2010: 35).

Halide Edip'in konuşmasında, kadın tarihinden bahsedilmesi isteği açıkça görülmektedir. insanlık tarihi, kadınların ve erkeklerin ortak yaşanmışlıklarının ürünüdür. Aslında tarih derslerinde de bütün insanlık tarihi öğretilmiş yanılığın varlığı vardır. Örneğin Osmanlı tarihi dersinde bütün Osmanlı'dan bahsedildiği varsayılmaktadır. Oysa yakından bakıldığında Osmanlı tarihi içinde üzerinde fazla durulmayan köylüler, kadınlar, köleler gibi unsurlar da bulunmaktadır. O dönemlerin tarih öğretimi için bu durum normaldir. Tarih öğretiminin değişen yöntem ve amaçlarına paralel olarak kendine tarih ders kitaplarında yer bulmaya başlayan kadınların, nasıl anlatılacağı ve kadınlarla ilgili ne öğretilmesi gibi sorular daha fazla araştırmayı gerekli kılmaktadır. Kadın tarihi, tarih ders kitaplarına nasıl yerleştirilecek, nasıl anlatılacak, kadınlar hangi roller ve imajlarla sunulacak tartışmaları tarih öğretiminin sorunları arasında gündem oluşturmaktadır. Kadınların tarih ders kitaplarında nasıl anlatılması gerektiği sorunu, tarih ders kitaplarıyla ilgili kadınlara yönelik rol ve imaj çalışmalarını zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışmada Azerbaycan Orta öğretim öğrencilerinin tarih ders kitaplarında kadın tarihinin yer almasına ilişkin tutumları nasıldır; tutumları cinsiyete göre farklılık göstermekte midir ve öğrenciler kadın tarihinin ders kitaplarında yer almasıyla ilgili olarak hangi rol ve imajları önermektedir sorularına cevap aranmıştır. Türk öğrencilerin görüşleri ile bir karşılaştırma yapılarak iki ülke arasında farklılıkların ve benzerliklerin ortaya konması hedeflenmiştir.

Betimsel olan bu çalışmada ölçme aracı olarak daha önce Türk öğrencilere de uygulanan açık uçlu iki sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu Azerbaycan öğrencilerine de uygulanarak elde edilen veriler analiz edilmiştir. Ayrıca önerilen imaj ve rollerin cinsiyetle ilişkisi olup olmadığı da gözden geçirilmiştir. Hem Türkiye'de hem Azerbaycan'da eğitim gören ortaöğretim öğrencilerinin tarih ders kitaplarında güçlü, başarılı bir kadın imajıyla karşılaşmak istedikleri sonucuna ulaşılmış ve her yönüyle kadın tarihini görmek istedikleri fark edilmiştir. Her iki ülkenin öğrencilerinin bu konudaki farklılıkları çalışma içinde tartışılmıştır.

2. KADIN TARİHİNİN DERS KİTAPLARINDA YER ALMASINA İLİŞKİN SORU VE SORUNLAR

Tarih dersi, kimi zaman şanlı tarihi yeni nesle aktarmak, kimi zaman yaşananlardan ders almak, kimi zaman dost ve düşmanları tanımak, kimi zaman da ortak tarih bilinci ile toplumsal birlikteliği sağlamak gibi kaygılarla eğitim dünyasında her zaman kendine rahatlıkla yer bulmuştur. Tarih yaşanırken kadın-erkek birliktedir. Ancak yazılırken kadın unutulmuştur. Erkeklerin kalemle kaydedilen tarih, erkeklerin tarihi üzerinde daha fazla durmaktadır. Çok az sayıda kadın tarihin sayfaları arasına sıkıştırılmış olduğu için kadını tarihin aktif bir üyesi olarak algılamak pek olası değildir. Kadın hakları arayışları ile başlayan "kadın hareketleri" zamanla tarihte kadının yer almayışını problem olarak görmeye başlamıştır.

Kadın tarihini ders programına dâhil etmenin nasıl olacağı, kadın ve erkek tarihindeki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir, ayrıca kadın tarihine yönelik bilgilerin değerlendirilmesinin nasıl olacağı gibi sorular kadın tarihinin tarih ders kitaplarında yer alması ile ilgili çalışılacak çok fazla konu olduğunu ortaya koymaktadır. İlk kez Amerikalı feministler arasında kullanıldığı düşünülen "Toplumsal Cinsiyet" çalışmaları ile Kadınların

görünmeyen tarihini görünür hale getirmek feministlerin ilk adımını oluşturmaktaydı (Zihnioğlu, 2003:16). Kadın tarihi tartışmaları toplumsal cinsiyet (Gender) tartışmalarına paralel olarak sürdürülmesine rağmen, kadın tarihinin ve toplumsal cinsiyet kavramının birbirinden farklı oldukları ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra Fox-Genovese'e göre, kadınları tarihe eklemekle, kadınların tarihini eklemek aynı şey değildir. Bu ikilemden çıkmanın yolu ise toplumsal cinsiyeti tarihsel çözümlemenin birincil aracı ya da kategorisi olarak kullanmaktır (Fay, 2000: 28).

Kadın tarihi tartışmaları geçmişte yaşamış kadınların deneyimleri ile ilgilenirken gender tartışmaları geçmişteki kadın erkek ilişkilerine odaklanmaktadır. Ayrıca gender çalışmaları toplumsal cinsiyetin dili, inançları, değerleri nasıl yapılandığıyla da ilgilenmektedir (Tudor 2000: 20). Aslında toplumda kullanılan dil, inanç ve değerler insanların konumlandırılmalarında da etkilidir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet tartışmaları kadın ve erkeğin toplumda karşılıklı ilişkilerinin alt yapısı ile ilgilenmektedir. Kadın tarihi çalışmaları ise kadınların geçmişte yaşadıkları kişisel ve toplumsal deneyimlerinin izlerini sürmektedir. Kadın tarihi çalışmalarının ortaya koyduğu bilgi ve belgelerin toplumsal cinsiyet çalışmalarına yardımcı olacağını düşünmek mümkündür. Kadın tarihi çalışmaları öznesini kadın olarak belirlerken, toplumsal cinsiyet çalışmasında özne toplumun tüm bireyleridir. Kadın tarihi ile ilgilenenler, kadının kendisinden çok imajları ile karşılaşmaktadırlar ve bu imajları yorumlamak zorundadırlar. Tarihte varlık göstermiş kadınların günümüze yansımaları ise erkeklerin zihninde tasarladıkları kadın imajları ile alakalıdır. Kadınların tarihini anlamak, erkeklerin zihninin ürünü olan bu imajları anlamakla da bağlantılıdır. Ancak öğrencilerin tarih ders kitaplarında nasıl bir kadın imajı görmelerini tespit etmek için imaj çalışmaları yapmak gereklidir. İmajların toplumda nasıl yer bulduğu da bu araştırmalar için öneme sahiptir.

Bireylerin toplumsallaşma sürecinin en önemli ayaklarından biri okullardır. Okullarda verilen eğitim-öğretim çocuğun toplumsallaşmasında önemli bir yere sahiptir. Öğrenciler okullarda ders kitapları aracılığıyla çeşitli konularda bilgiler edinirken, toplumsal kimliklerine yönelik bazı mesajları da almak durumundadırlar. Kitaplarda sunulan metin ve görseller çocuklarda cinsiyet kavramının oluşmasında da etkilidir. Cins kimliği biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplumsal ve kültürel olarak kadına ve erkeğe yüklenen rollerle ilgilidir. Bu roller toplumdan topluma ve zamana göre değişmektedir (Çubukçu, Sivassığil, 2007:25). Erken yaşlardan itibaren ders kitapları hayatının bir parçası olan öğrencilerin kadın algılarının da ders kitaplarının çizdiği doğrultuda geliştiği görüşünü paylaşan araştırmacılar, yanlış veya eksik kadın algılarının gelişmesinde ders kitaplarının da önemli rolü olduğunu belirtmektedirler. Ders kitapları ile kadın tarihinin ilişkisi, nasıl öğretileceğine de odaklanmak zorundadır.

Kadın tarihinin nasıl öğretileceği içerisinde çok sayıda soruyu da içermektedir. Bu sorular arasında, kadın tarihini ders programına dâhil etmenin nasıl olacağı, kadın ve erkek tarihindeki benzerlikler ve farklılıkların neler olduğu, ayrıca kadın tarihine yönelik bilgilerin değerlendirilmesinin nasıl olacağı bulunmaktadır. Bu sorular kadın tarihinin tarih ders kitaplarında yer alması ile ilgili olarak çalışılacak çok fazla konu olduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası çalışmalarda da bu sorulara cevap aranmaktadır. Donaueschingen'de yapılan 77., 20. yüzyılda Avrupa Kadın Tarihi Seminerine Arnavutluk, Belarus, Kıbrıs, Danimarka, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, Letonya, Malta, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, İsveç, İsviçre ve Türkiye'den yaklaşık 35 katılımcı yer almış ve seminer sonunda kadın tarihi ve öğretimi ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

- Tarih öğretmenleri kadın tarihini öğretecek kadar zamana sahip değiller
- Kadın tarihini öğretecek kadar materyal ve kaynak bulunmuyor
- Kadın tarihinin anlamı meşhur kadınların tarihidir
- Kadın tarihi tüm derslerde erkek ve kız öğrencilere öğretilmelidir
- Kadın tarihinin öğretilmesi toplumda eşitliği sağlayacaktır
Ruth Tudor' a göre;
- Kadın tarihi ile ilgili ihtiyaçları
- Kadın tarihinin ne olduğunu ve neyi içerdiği
- Ders müfredatlarında kadın tarihi ile ilgili ne öğretileceği
- Tarih öğretimi ile ilgili kaynakları
- Öğretim yöntemini belirlemek gereklidir (Tudor, 1998: 4-5).

Yine Tudor'a göre kadın tarihi öğretimi kadının iş, aile, kültürel, politik, savaş ve çatışma hayatını kapsamalıdır. Bu alanlardaki ilişki kadınların deneyimlerini anlayabilmek için çok önemlidir (Tudor, 2000: 23-25).

Bu çalışma kadın tarihi çalışmalarına öğrencilerin bakışını dahil etmektedir. Tarih derslerinin alıcısı konumundaki öğrencilerin görüş ve düşünceleri de bu alandaki çalışmalara ışık tutacak ve yeni açılımlar sağlayacaktır.

3. ARAŞTIRMA MODELİ

3.1 Evren ve Örneklem: “Genel evren” ve “çalışma evreni” olmak üzere iki türlü evren vardır. Soyut bir kavram olan genel evrene, olanaksız bir bütün olarak ulaşmak imkânsızdır. Çalışma evreni ulaşılabilen evrendir. Bu yönüyle somut olan çalışma evreni, araştırmacının doğrudan gözleyebileceği ya da seçilmiş bir örnek küme üzerinde yapılan gözlemlerden yararlanarak, hakkında görüş bildirebileceği evrendir. Evreni tanımlama ve sınırlandırma, çalışma evrenini belirlemek için yapılmaktadır. Belli bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümeler ise “örneklem (sample) denmektedir (Karasar, 2002:110).

Bu araştırmanın evrenini, Azerbaycan Bakü'de ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören ve tablo 4'de gösterilen toplam 108 adet öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem için liseler tesadüfi (random) örnekleme yöntemi ile seçilmiştir.

Ortaöğretim Okulu	9.Sınıf	10. Sınıf	11.Sınıf	N
Bakü Atatürk Lisesi	-	11	16	27
Bakü Türk Anadolu Lisesi	40	19	22	81
Toplam	40	30	38	108

Tablo 1. örnekleme giren okullar ve öğrenci sayıları

Tablo 1'e göre anket Azerbaycan'da biri devlet diğeri vakıf okulu olmak üzere iki ortaöğretim okulunda 2011 ve 2012 öğretim yıllarında, eğitim gören 48 kız, 60 erkek öğrenci olmak üzere 108 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Öğrencilerin 40'ı 9. Sınıf, 30'u 10. Sınıf ve 38'i 11 sınıf düzeyindedir. Bakü Atatürk Lisesi vakıf okulu iken, devlet okulu olan Bakü Türk Anadolu Lisesi'nde Türkiye'den gelen öğretmenlerle birlikte Azeri öğretmenler eğitim vermektedir.

3.2 Veri Toplama Aracı: Sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan araştırma modelleri nitel ve nicel olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Niceliksel yaklaşıma görgül (ampirik) yaklaşım ya da sayısal yaklaşım da denilmektedir. 20. Yüzyılın başında fen bilimlerinin kullandığı bu yöntemi sosyal bilimlerde kullanmaya başlamıştır. Ancak bu yöntem bazı sosyal olguları açıklamada yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine sosyal bilimlerde niteliksel araştırma yöntemi hızla yayılmaya başlamıştır. Bu çalışma nitel yanı olan betimsel bir çalışmadır.

Betimsel araştırma, var olan bir olayı nicel (sayıları kullanarak) ya da nitel (bir birey ya da grubun özelliklerini ortaya koyarak) yönden betimleyen bir araştırma türüdür (McMillan ve Schumacher, 1984; Akt.: Balcı, 1989: 412). Daha kısa bir tanımla geçmişte ve bugün var olan bir olay ya da durumu var olduğu şekilde tanımlayan bir araştırmadır (Karasar, 2002: 77). Betimsel araştırmanın amacı evrenin ya da ondan çekilen yansız bir örneklemin doğru bir tanımına ulaşmaktır (Simon ve Burstein, 1985; Akt.: Balcı, 1989: 412).

Betimleyici veriler, genellikle gözlem, anket, görüşme veya test gibi bilgi toplama yolları ile elde edilir. Betimsel yöntemde veri toplama araçlarından biri olan anket birincil kaynaklardan veri toplamak için hazırlanan sistematik bir soru formudur. Amacı araştırmanın problemini çözecek ve ele alınan hipotezleri test edecek bilgileri sistematik bir biçimde toplamak ve saklamaktır (Kırcaali-İftar, 1999: 6). Bu araştırma Azerbaycan'da bulunan biri devlet ve biri vakıf olmak üzere iki ortaöğretim kurumunda doğal çevresi içinde uygulanmıştır.

Araştırmada kullanılmak üzere hazırlanan açık uçlu görüşme formunun birinci kısmında öğrencinin okulu, cinsiyeti sorulmuştur. Öğrenciler için hazırlanan bu formun ikinci kısmında ise açık uçlu iki soru sorulmuştur. Bu sorular: 1. *Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?* 2. *Tarih ders kitaplarının, kadınları hangi yönleriyle tanıtmasını istersiniz?*

Birinci soruya verilen cevaplar ile erkek ve kız öğrencilerin kadın tarihine ilişkin tutumlarında farklılık olup olmadığına ulaşılmaya çalışılmıştır. İkinci soruya verilen cevapların konu başlıkları altında toplanarak değerlendirilmesi öngörülmüştür. Araştırma anket formu, örnekleme giren liselerde deneklere uygulanmıştır.

3.3 Verilerin Analizi: Öğrencilere uygulanan görüşme formu içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. İçerik analizinde amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Balcı'ya göre (2004: 184) içerik analizi, insanların yazdıklarının açık talimatlara göre kodlanarak sayısallaştırmasıdır. İçerik analizinin temel amacı sözel olan dokümanı nicel verilere dönüştürmektir. İçerik analizi sonuçları genelde frekans ve/veya yüzde tabloları şeklinde ifade edilir. (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 227). Araştırmada elde edilen nitel verilerin sayısal analizi frekans tablolarında gösterilmiştir.

Öğrencilerin cevaplarından elde edilen veriler temalar halinde sınıflandırılarak tatlılaştırılmıştır. Tablolar öğrenciye sorulan sorular üzerinden adlandırılmıştır. Tablolardaki sayısal veriler üzerinden yorumlama yapılarak genellemeye gidilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bulgu 1.Araştırmanın birinci bulgusu öğrencilerin tarih ders kitaplarında kadın tarihinin yer almasına ilişkin görüşlerinde cinsiyetin etkisi ile ilgilidir. Elde edilen bulgular Tablo. 2, Tablo.3, Tablo.4, Tablo.5 aracılığıyla açıklanmıştır.

Cinsiyet	-f-	%
Kız	3	2.77
Erkek	23	21.29
Toplam	26	%24.06

Tablo 2. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “hayır” cevabı veren öğrencilerin cinsiyete göre dağılım tablosu

Tablo 2’e göre örnekleme giren öğrencilerden 1. soruya 108 öğrenciden 26’sı hayır cevabı vermiştir. Hayır cevabı veren öğrencilerin 3’ü yani %2.77’si kız, 23’si yani %21.29’u erkektir. Toplamda 108 öğrencini %24.06’sı tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmesine gerek olmadığını düşünmektedir. Toplamda 48 kız öğrenci içerisinde 3 kız öğrenci birinci soruya hayır cevabı verirken 60 erkek öğrenci içerisinde 26 erkek öğrenci birinci soruya hayır cevabı vermiştir. Araştırmanın amaçlarından birisi de kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin kadın tarihini ilişkin tutumlarında fark olup olmadığını ortaya çıkarmak idi. Yukarıdaki tabloya göre “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “hayır” cevabını verenlerin çoğunluğunu erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Tablodaki oranlara göre kadın tarihine ilişkin erkek ve kız öğrencilerin tutumlarında fark olduğu söylenebilir.

Cinsiyet	-f-	%
Kız	45	41.66
Erkek	37	34.25
Toplam	82	%76

Tablo 3. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” Sorusuna “Evet” Cevabı Veren Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılım Tablosu

Tablo 3’e göre “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “evet” cevabı veren öğrencilerin %41.66’sını kız öğrenciler, %34.25’ini erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan erkek öğrencilerin sayısı kız öğrencilerden daha fazla olduğu halde birinci soruya evet cevabı veren öğrencilerin çoğunu kız öğrenciler oluşturmaktadır.

Toplamda 108 öğrencinin 82'si birinci soruya “evet” cevabı vermiştir. Bu da araştırmaya katılanların %76'sını oluşturmaktadır. Genel olarak öğrencilerin tarih derslerine kadın tarihini yerleştirme konusuna olumlu tutum içinde olduklarını söyleyebiliriz. Fakat Azerbaycan’da ortaöğretimde seçilen örneklem içinde bulunan erkek öğrencilerin önemli bir kısmının olumsuz görüşe sahip oldukları fark edilmektedir.

Erkek öğrenci	-f-	%
1.Soruya “evet” cevabı veren	37	34.25
1.Soruya “hayır” cevabı veren	23	21.29
Toplam	60	%55.54

Tablo 4. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “hayır” ve “evet” cevabı veren erkek öğrencilerin yüzdeler dağılımı

Tablo 4’e göre ankete katılan erkek öğrencilerin %34.25’i “tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “evet” cevabı vermişlerdir. Erkek öğrencilerin %21.29’u “hayır” cevabı vermiştir. Oranlar karşılaştırıldığında hayır cevabı veren öğrencilerin oranının çok düşük olmadığı gözlenmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak erkek öğrencilerin kadın tarihinin ders kitaplarında yer almasına ilişkin olumlu görüşe sahip olmalarının yanı sıra ciddi oranda olumsuz görüşe de sahip oldukları söylenebilir.

Kız Öğrenci	-f-	%
1.Soruya “evet” cevabı veren	45	41.66
.Soruya “hayır” cevabı veren	3	2.77
Toplam	48	%44.43

Tablo 5. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “hayır” ve “evet” cevabı veren kız öğrencilerin yüzdeler dağılımı.

Tablo 5’e göre araştırmaya katılan kız öğrencilerin %41.66’sı “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “evet” cevabı vermişlerdir. %2.77’si ise “hayır” cevabı vermiştir. Bu oranlar karşılaştırıldığında “hayır” cevabı veren kız öğrencilerin oranı oldukça düşüktür. Ayrıca tablo 4 ve tablo 5 karşılaştırıldığında kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla bariz derecede kadın tarihinin ders kitaplarında yer alması ile ilgili olarak olumlu tutum içinde olduklarını söylemek mümkündür.

Köse tarafında 2011’de yapılan çalışmada Türkiye’de eğitim gören ortaöğretim öğrencilerinin tarih ders kitabında kadın tarihinin yer alınmasına ilişkin tutumları cinsiyete göre değerlendirilmiş ve kız öğrencilerin daha olumlu tutum içinde oldukları belirlenmiştir.

Ancak kız ve erkek öğrenciler arasındaki tutum farkı çok yüksek düzeyde değildir. Azerbaycan’da ise erkek öğrencilerin daha fazla olumsuz tutum içinde olduğu fark edilmektedir (Köse, 2011).

Bulgu.2: Araştırmanın bu kısmında çalışmaya katılan Azerbaycan ortaöğretim öğrencilerinin, kadınların hangi imaj ve rollerle, tarih ders kitaplarında yer almalarını istediklerine dair görüş ve önerileri Tablo.6, ve Tablo.7’ye yansıtılmıştır.

Önerdikleri Kadın İmajları	EÖS	KÖS	-f-
Başarılı kadın imajı	1	6	7
Erkeklerle eşit kadın imajı	2	4	6
Ünlü şahsiyetlerin annesi, eşi ve kızı olarak veya başarılı erkeğin arkasındaki kadın imajı	1	3	4
Savaşçı ve kahraman, vatansever kadın imajı	6	16	22
Tarihi değiştiren ve tarihe yön veren kadın imajı	3		3
Cesur, cömert, dayanıklı, girişimci azimli ve fedakâr, akıllı, cazibeli, gururlu, merhametli değerli kadın imajı	13	16	29
Lider ve yönetici kadın imajı	9	17	26
Sanatçı, bilim adamı ve filozof kadın imajı		9	9
İlkleri başaran kadın imajı		1	
Üretici kadın		6	6
Erkekten üstün kadın	1	1	2

Tablo 6. Öğrencilerin tarih ders kitaplarında yer almasını istedikleri kadın imajlarına ait dağılım tablosu

Tablo 6’da “Öğrencilerin Tarih Ders Kitaplarında Yer Almasını İstedikleri Kadın İmajlarına” ait dağılım yer almaktadır. Tabloya göre erkek öğrenciler en fazla “cesur, cömert, dayanıklı, girişimci azimli ve fedakâr, akıllı, cazibeli, gururlu, merhametli değerli kadın imajlarını” önermektedir. Kız öğrenciler ise ilk sırada “lider ve yönetici kadın imajlarını” önermektedirler. İkinci sırada ise erkek öğrenciler “lider ve yönetici kadın imajını” kız öğrenciler ise “savaşçı ve kahraman, vatansever kadın imajı” ile “cesur, cömert, dayanıklı, girişimci azimli ve fedakâr, akıllı, cazibeli, gururlu, merhametli değerli kadın imajlarını” önermektedirler. Hem kız öğrenciler hem de kız öğrenciler birlikte ele alındığında ise ön plana çıkan imaj “cesur, cömert, dayanıklı,

girişimci azimli ve fedakâr, akıllı, cazibeli, gururlu, merhametli değerli kadın imajlarıdır”. Öğrenciler ayrıca “başarılı kadın, erkekle eşit kadın, ünlü şahsiyetlerin annesi, eşi ve kızı olarak veya başarılı erkeğin arkasındaki kadın, tarihi değiştiren ve tarihe yön veren kadın, sanatçı, bilim adamı ve filozof kadın, ilkleri başaran kadın, üretici kadın, erkekten üstün kadın imajlarını” cevaplarında ifade etmişlerdir.

Köse tarafından 2011 yılında Türkiye’de eğitim alan ortaöğretim öğrencileriyle yapılmış çalışmada Türkiye’deki ortaöğretim öğrencileri en fazla “savaşçı ve kahraman kadın imajını” önermiştir. Bu imaj hem kız öğrenciler hem de erkek öğrenciler tarafından en fazla önerilen imaj olmuştur. Yine Türkiye’deki kız öğrenciler “başarılı kadın imajı” imajını ikinci sırada önerirken, erkek öğrenciler “lider ve yönetici kadın imajını” ön plana çıkarmışlardır. Bunların dışında öğrencilerin ifadelerinden şu imajlar çıkarılmıştır; erkekle eşit kadın imajı ünlü şahsiyetlerin annesi, eşi ve kızı olarak veya başarılı erkeğin arkasındaki kadın imajı tarihi değiştiren ve tarihe yön veren kadın imajı, cesur, dayanıklı, girişimci azimli ve fedakar kadın imajı, sanatçı, bilim adamı ve filozof kadın imajı, merhametli ve sadık kadın imajı, ilkleri başaran kadın imajı, yenilikçi kadın imajı, vatansever kadın imajı, örnek alınması gereken model kadın imajı, kültürün ve geleneklerin taşıyıcısı olarak kadın imajı. (Köse, 2011)

Bu imajların bazıları kısmen tarih ders kitaplarında da tespit edilebilmektedir. Bu imajlar ise şunlardır; savaşçı ve kahraman kadın imajı, lider ve yönetici kadın imajı, yenilikçi kadın imajı, ünlü şahsiyetlerin annesi, eşi ve kızı olarak veya başarılı erkeğin arkasındaki kadın imajı (Köse, 2004).

Azerbaycan ve Türkiye’de yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar karşılaştırıldığında Azerbaycan ortaöğretim öğrencilerinin “cesur, cömert, dayanıklı, girişimci azimli ve fedakâr, akıllı, cazibeli, gururlu, merhametli değerli kadın imajlarını” ön plana çıkardıkları, Türkiye’deki ortaöğretim öğrencilerinin “savaşçı ve kahraman kadın imajını” ön plana çıkardıkları fark edilmektedir. Türkiye’deki kız öğrenciler “başarılı kadın imajı” imajını ikinci sırada önerirken, erkek öğrenciler “lider ve yönetici kadın imajını” ön plana çıkarmışlardır. Azerbaycan’da ise İkinci sırada ise erkek öğrenciler “lider ve yönetici kadın imajını” kız öğrenciler ise “savaşçı ve kahraman, vatansever kadın imajı” ile “cesur, cömert, dayanıklı, girişimci azimli ve fedakâr, akıllı, cazibeli, gururlu, merhametli değerli kadın imajlarını” önermektedirler.

Hem Türkiye’deki hem de Azerbaycan’daki ortaöğretim öğrencilerinin imaj önerileri genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin tarih ders kitaplarında başarılı, güçlü, lider, kahraman bir kadın imajı görmek istedikleri söylenebilir.

Kadın Tarihine İlişkin Görmek İstedikleri Yönler ve Nitelikler	EÖS	KÖS	-f-
Objektif bir şekilde anlatılmalı		2	2
Her yönüyle anlatılmalı	10	8	18
Tarihte kadınların yer ve önemi anlatılmalı	6	9	15

Değişen toplumsal rolleri ve tarihteki değişimleri anlatılmalı	2	1	3
Ekonomik ve siyasi katkıları	7	11	18
Annelik yönüyle	1	1	2
Erkekten üstün kadın	1	1	2
Bilime katkıları ve başarıları		10	10

Tablo 7. Öğrencilerin tarih ders kitaplarında kadın tarihine ilişkin görmek istedikleri yönler ve niteliklere ait dağılım tablosu.

Tablo 7’de “Öğrencilerin Tarih Ders Kitaplarında Kadın Tarihine İlişkin Görmek İstedikleri Yönler ve Niteliklere” ait dağılım yer almaktadır. Tabloya göre erkek öğrenciler (EÖ) en fazla “her yönüyle anlatılmalı” derken kız öğrenciler en fazla “ekonomik ve siyasi katkıları” anlatılmalı ifadesini kullanmışlardır. Hem kız ve hem erkek öğrenciler birlikte ele alındığında öğrenciler en fazla “her yönüyle ve ekonomik, siyasi katkıları anlatılmalı” cevabını vermişlerdir. Kız öğrenciler (KÖ) ikinci sırada kadınların “bilime katkıları ve başarılarını” önermişlerdir. Erkek öğrenciler ise “tarihte kadınların yer ve önemi anlatılmalı” önerisinde bulunmuşlardır. Ayrıca öğrenciler “kadın tarihine ilişkin görmek istedikleri yönler ve nitelikler” ile ilgili “objektif bir şekilde anlatılmalı, değişen toplumsal rolleri ve tarihteki değişimleri anlatılmalı, annelik yönüyle, erkekten üstün olarak kadın anlatılmalı” cümlelerini kullanmıştır.

Köse tarafından 2011 yılında Türkiye’de eğitim alan ortaöğretim öğrencileriyle yapılmış çalışmada Türkiye’deki ortaöğretim öğrencilerinin “Öğrencilerin Tarih Ders Kitaplarında Kadın Tarihine İlişkin Görmek İstedikleri Yönler ve Niteliklerle” ilgili soruya verdikleri cevaplarda en fazla “her yönüyle anlatılmalı” ifadesi ön plana çıkmıştır. Bu ifade hem kız öğrenciler hem de erkek öğrenciler tarafından ilk sırada önerilmektedir. Yine Türkiye’deki kız ve erkek öğrenciler ikinci olarak “Tarihte kadınların yer ve önemi anlatılmalı” ifadesini kullanmışlardır. Bunların dışında önerdikleri roller ve nitelikler şunlardır; objektif bir şekilde, kadınlara verilmesi gereken hak ve özgürlükler, değişen toplumsal roller, biyografileri, tarihteki değişimleri, ekonomik katkıları, annelik yönleri.

Azerbaycan ve Türkiye ortaöğretim öğrencilerinin cevapları karşılaştırıldığında her iki ülkenin öğrencilerinin kadın tarihini ders kitaplarında her yönüyle görmek istediklerini söyleyebiliriz. Ancak Azerbaycan’da öğrenim gören kız öğrenciler ilk sırada “kadınların ekonomik ve siyasi katkısına” vurgu yapmaktadırlar. Öğrencilerin cevapları genel olarak değerlendirildiğinde ise her iki ülkenin öğrencileri kadını tarih ders kitaplarında her yönüyle ve tarihteki yeri ve önemiyle görmek istemektedirler. Yine her iki ülkenin öğrencilerinden bazıları objektif olarak anlatılması gerektiğini belirtmişlerdir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kadın tarihi konusunda kaynaklar ciddi sorun olarak düşünülmektedir. Ancak bu konu üzerine yapılacak odak çalışmalar ile kadın tarihi kaynaklarına ulaşmak ihtimal dışı değildir. Kadınlara ait hatıratlar, gezi yazıları, gazete ve dergi yazıları, mahkeme kayıtları önemli kaynaklar arasındadır. Yine erkeklerin yazdığı eserler içinde de kadınlara ait bilgilere ulaşılabilir. Yapılması gerekenlerden çalışmalardan biri de tarihi kaynaklar içinde kadın tarihine ait bilgilere odaklanarak araştırma yapmaktır. Ulaşılan kadın tarihine ait bilgilerin tarih ders kitaplarına yansıtılması uzun ve emek isteyen bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Kaygı kadın tarihini ders kitaplarına herhangi bir şekilde eklemek olmamalı, bunun yerine, verilecek tarihi bilginin içine doğal şekilde yerleştirilmelidir. Hem kadın hem de erkek tarafından yaşanarak ortaya konan tarih, öğretilirken de bu çizgisini korumalıdır.

Araştırmanın sonucunda elde edilen bilgilere göre Azerbaycan ortaöğretim öğrencileri, tarih ders kitaplarında daha fazla lider, kahraman, güçlü, başarılı bir kadın imajı ile karşılaşmak istemektedirler. Bu durum Türkiye'deki ortaöğretim öğrencileri için de geçerlidir. Tudor kadın tarihi öğretiminin kadının iş, aile, kültürel, politik, savaş ve çatışma hayatını kapsaması gerektiğini, bu alanlardaki ilişkinin kadınların deneyimlerini anlayabilmek için çok önemli olduğunu belirtmektedir. Öğrenciler kadını her yönüyle tarih ders kitaplarında görmek istediklerini belirtirken aslında Tudor'un görüşlerine yaklaşmış görünmektedirler. Başarılı kadın, erkekle eşit kadın, ünlü şahsiyetlerin annesi, eşi ve kızı olarak veya başarılı erkeğin arkasındaki kadın, tarihi değiştiren ve tarihe yön veren kadın, sanatçı, bilim adamı ve filozof kadın, ilkleri başaran kadın, üretici kadın, erkekten üstün kadın imajları, öğrenciler tarafından önerilen diğer imajlardır. Bu imajlar yine Türkiye'deki ortaöğretim öğrencileri ile örtüşmektedir. Ancak "erkekten üstün kadın" imajı Türkiye'deki öğrenciler tarafından önerilmezken, Azerbaycan öğrencileri tarafında ise "kadın biyografilerinden" bahsedilmemiştir. Öğrencilerin önerileri dikkate alındığında, kadınların ekonomik, bilimsel ve siyasi katkıları, başarıları, değişen toplumsal rolleri ve tarihteki değişimleri, annelik yönleri de tarih ders kitaplarında yer almalıdır. Kadın tarihinin objektif olarak anlatılmasının gerekliliği her iki ülkenin öğrencileri tarafından dile getirilmiştir. Her ne kadar güçlü bir kadın imajı önerse de objektif olarak sunulması kaygısı taşıdıkları söylenebilir.

Azerbaycan'da ortaöğretimde eğitim alan erkek öğrencilerinin önemli bir kısmının kadın tarihine ilişkin olumlu duygular içinde olmadığı söylenebilir. Bu olumsuz duyguların nedenlerini ortaya koyabilmek bu konuyla ilgili daha farklı çalışmaların yapılması gereklidir.

6. KAYNAKÇA

- Bagnall R. S., Criore, R. (2006).** Women's Letter From Ancient Egypt, USA: The University of Michigan Press.
- Balci, A. (1989).** *Eğitimsel Araştırmanın Eğitimsel Sorunların Çözümüne Uygulanması.* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt: 22 Sayı: 1.
- Balci, A. (2004).** Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler. (4. baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bell, A. O. McNeillie, A. (1980).** The Diary Virginia Woolf, Volume Three (1925-1930), USA: Harvest Book.

- Berkin, C.,** Crocco, M. S., Winslow, B. (2009). *Clio in the Classroom, USA*: Oxford University Press.
- Berktaş, F. (2010).** *Osmanlı- Türk Modernleşmesinin Etkin ve Küskün Öznesi Kadınlara Bir Örnek: Halide Edip Adıvar. II. Meşrutiyeti Yeniden Düşünmek.* (Derleyen: F. Ergüt) (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bock, G. (2004).** *Avrupa Tarihinde Kadınlar.* (Çeviren: Z. Yılmaz). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Çakır, S. (1996).** *Osmanlı Kadın Hareketi.* İstanbul: Metis Kadın Araştırmaları.
- Çubukçu H. Sivashgil P. (2007).** İngilizce Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik. Yıl:2007/Cilt:3/Sayı:34. <http://egitim.cukurova.edu.tr/efdergadresinden> Aralık 2010'da alınmıştır.
- Fay, M. A. (2000).** *Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, iktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı.* Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları. (Editör: M. C. Zilfi). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Fields, A. (1970).** *Life and Letters of Harriet Beecher Stowe, USA*; Gale Research Company.
- Gültepe, N. (2008).** *Türk Kadın Tarihine Giriş.* İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Halide Edip (1928).** *The Turkish Ordeal, USA*: The Century Co.
- Karasar, N. (2002).** *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Yayınları.
- Köse, M. (2004).** *Tarih Öğretiminde Kadın ve Türk Kadını İmajı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.*
- Köse, M. (2011).** *Tarih Öğretiminde Kadın İmajının Yeniden İnşası, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.*
- Lerner, G (1981) Teaching Women's History, USA: American Historical Association.**
- Levstik, L.S. (2008).** *İyi Huylu Kadınlar Nadiren Tarih Yapar: Tarih Öğretimi ve Öğreniminde Toplumsal Cinsiyet.* 21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi. (Editörler: M. Safran, D. Dilek). (1. Baskı). Ankara: Yeni İnsan Yayınevi.
- Safran, M. (2008).** *Türkiye'de Tarih Eğitimi ve Öğretimi.* 21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi. (Editörler: M. Safran, D. Dilek). (1. Baskı). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Sevim, A. (2005).** *Feminizm.* İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tudor, R. (1998).** *The History of Women in Europe in the 20th Century 77th European Teachers' Seminar Donaueschingen (Germany) 6-11 October 1997 Report, Strasbourg: Council for Cultural Co-operation.*
- Tudor, R. (2000).** *Teaching 20th Century Women's History: A Classroom Approach , Germany: Council of Europe.*
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2008).** *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Zihnioğlu, Y. (2003).** *Kadınsız İnkılâp.* İstanbul: Metis Yayınları.